

Přínos Rukopisů od Mrtvého moře I

Stanislav Segert

V tomto článku jsou uvedeny knihy, jež přesahují speciální zájmy odborníků a obracejí se zvláště k těm, kdo oceňují význam nalezených rukopisů pro studium náboženství.

Již dříve byly v časopise *Religio* uveřejněny recenze edic Rukopisů (8/2, 2000, 216-219) a prací o jejich původu (9/2, 2001, 224-225). Více recenzí dosud bylo uveřejněno v časopise *Communio Viatorum*. Když se v 90. letech minulého století řešily problémy přístupu k rukopisným nálezům, začal v něm vycházet recenzní článek „Access to the Dead Sea Scrolls I-VII“, věnovaný v první řadě edicím (I: 36, 1994, 217-283; II: 38, 1996, 131-173; III: 40, 1998, 44-72; IV: 41, 1999, 151-196; V: 44, 2002, 69-125; VI: 44, 2002, 192-219). Přístup k Svitkům je již téměř zajištěn, vycházejí poslední svazky oficiální edice „Discoveries in the Judaean Desert“ (Oxford: Clarendon Press). Jakmile budou přístupné všechny svazky, bude připravena poslední, VII. část článku o zpřístupňování textů.

Nadále bude pozornost věnována přínosu Rukopisů od Mrtvého moře pro různé obory. Nejdůležitější je studium náboženství, kterým se zabývají dvě nové série, jež vydává nakladatelství William B. Eerdmans (Grand Rapids, Michigan – Cambridge, U.K.). V tomto článku jsou recenzovány dosud publikované svazky ediční řady „Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature“, kterou vydávají Peter W. Flint, Martin C. Abegg a Florentino García Martínez. Druhá série „Eerdmans Commentaries on the Dead Sea Scrolls“, kterou redigují Martin G. Abegg, Jr., a Peter W. Flint, má přinést v 16 svazcích komentáře závažných Svitků; zatím byl vydán jen 6. svazek, který je též recenzován.

John J. Collins – Robert A. Kugler (eds.), *Religion in the Dead Sea Scrolls, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans 2000, x + 167 s.*

V tomto svazku je uveřejněno 8 článků, většinou od autorů z USA; dva autoři jsou z Kanady, jeden ze Skotska a jeden z Německa.

John J. Collins, „Introduction“ (s. 1-8). Úvod analyzuje dosavadní přístup k náboženství společnosti u Mrtvého moře. První syntézy založené na nejdříve uveřejněných textech byly psány z křesťanské perspektivy. Úplný přístup k textům na konci 20. století vedl k větší pozornosti rabínskému židovství.

John J. Collins, „Power in Heaven: God, Gods and Angels in the Dead Sea Scrolls“ (s. 9-28). Nebeské moci, Bůh, bozi a andělé jsou ve Sviticích uváděni různě. Mesiáš byl považován za božstvo.

Eileen Schuller, „Petitionary Prayer and the Religion of Qumran“ (s. 29-45). Prosebné modlitby byly v esejském společenství velmi závažné, i když mnohé byly převzaty ze společného židovského způsobu modliteb v období Druhého chrámu.

Martin Hengel, „Qumran and Hellenism“ (s. 46-56). Esejská Jednota, dobrovolné společenství obdobné v některých rysech současným řeckým společenstvím, vyjadřovala odpor proti pronikání řecké „moudrosti“ do země izraelské.

Timothy H. Lim, „The Qumran Scrolls, Multilingualism, and Biblical Interpretation“ (s. 57-73). Svitky nalezené v kumránských jeskyních byly napsány v různých jazycích: 736 hebrejských, 61 aramejských, 25 řeckých. Pro výklad Bible byl důležitý literární druh komentářů, nazývaný hebrejsky pešer.

Hannah K. Harrington, „The Halakah and Religion of Qumran“ (s. 74-89). Výklad a uplatňování biblického zákona byly v esejském společenství zaměřeny na čistotu a svatost.

Robert A. Kugler, „Rewriting Rubrics: Sacrifice and the Religion of Qumran“ (s. 90-112). Kumránské společenství nemohlo pokračovat v chrámové bohoslužbě, i když mělo dost kněží. Na 9 příkladech z *Výběru úkonů Zákona* (4QMMT) je dokumentováno uplatňování biblických předpisů.

James C. VanderKam, „Apocalyptic Tradition in the Dead Sea Scrolls and the Religion of Qumran“ (s. 113-134). Článek analyzuje apokalyptické průpovědi v *Danielovi*, *I. Henochovi* a *Jubilejích* a zabývá se jejich vlivy na esejské spisy.

Craig A. Evans, „Qumran's Messiah: How Important Is He?“ (s. 135-149). V *Damašském spise* jsou uvedeni dva mesiáši, královský mesiáš a pomazaný kněz. Až se objeví, nastanou očekávané eschatologické děje.

Na konci knihy je výběrová bibliografie novějších prací o náboženství ve Sviticích (s. 150-152) a rejstříky starověké literatury (s. 153-163) a moderních autorů (s. 164-167). Články jsou vybaveny četnými poznámkami a dalšími odkazy. Dřívější závěry jsou kriticky posuzovány a nově jsou předkládána řešení využívající nyní plně přístupných rukopisů.

Craig A. Evans – Peter W. Flint (eds.), *Eschatology, Messianism and the Dead Sea Scrolls*, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans 1997, xii + 176 s.

Craig A. Evans – Peter W. Flint, „Introduction“ (s. 1-9). Tento svazek obsahuje 8 přednášek ze sympozia, které se konalo 30. září 1995 na Trinity Western University v Langley (Britská Kolumbie, Kanada). Přednášející byli, až na dvě výjimky, z uvedené univerzity. Úvod shrnuje hlavní náměty přednášek.

Paul E. Hughes, „Moses' Birth Story: A Biblical Matrix for Prophetic Messianism“ (s. 10-22). Na základě podrobného rozboru podání o Mojžíšově narození je Mojžíš nahlížen jako vzor prorockého mesiáše.

Craig C. Broyles, „The Redeeming King: Psalm 72's Contribution to the Messianic Ideal“ (s. 23-40). Královský žalm 72 je citován a připomínán také v Novém Zákoně, náměty žalmu jsou závažné i pro novozákonní zvěst.

Peter W. Flint, „The Daniel Tradition at Qumran“ (s. 41-60). V kumránských jeskyních bylo nalezeno 8 rukopisů biblické knihy *Daniel*, jež byla považována za kanonickou. Nalezly se též zlomky spisů vztahujících se k této knize.

Martin G. Abegg, „Who Ascended to Heaven? 4Q491, 4Q427, and the Teacher of Righteousness“ (s. 61-73). Otázka „kdo vystoupil na nebe?“ se dá patrně zodpovědět: „Učitel spravedlnosti“.

John J. Collins, „The Expectation of the End in the Dead Sea Scrolls“ (s. 74-90). Konec dnů byl ve Sviticích očekáván zvláště ve *Výkladu Abakuka*.

Craig A. Evans, „Jesus and the Dead Sea Scrolls from Qumran Cave 4“ (s. 91-100). Nově přístupné zlomky umožňují přesněji sledovat Ježíšovo učení a jeho okolí. V textu 4Q246 je uveden „Syn Boží“. Text 4Q525 obsahuje blahoslavenství. Ježíšova odpověď Janu Křtiteli se podobá oddílu v 4Q521. V textu 4Q500 je výklad podobný podobnosti o zlých nájemcích (*Mk* 12,1-11).

James M. Scott, „Throne-Chariot Mysticism in Qumran and in Paul“ (s. 101-119). Mystika vozu s trůnem je zastoupena ve Sviticích, metaforicky také u Pavla (*2 K* 2,14).

Dietmar Neufeld, „„And When That One Comes“: Aspects of Johannine Messianism“ (s. 120-140). V *Janově evangeliu* je Ježíš charakterizován různými výrazy: Slovo, Prorok, Syn Boží, Syn člověka, Mesiáš. Janovské obecenství tím vyrůstalo z židovských kořenů.

Sborník shrnuje i diskusi, která následovala po přednáškách symposia (s. 141-151). Svazek uzavírá výběrová bibliografie (s. 152-161) a rejstříky moderních autorů (s. 162-166) a starověkých spisů (s. 167-176). Publikace přináší užitečné názory i závažné podněty pro další studium.

Peter W. Flint (ed.), *The Bible at Qumran: Text, Shape and Interpretation*, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans 2001, xv + 266 s.

Tento svazek, na jehož přípravě se podílel Tae Hun Kim, obsahuje 11 článků zabývajících se textem, formou a výkladem Bible.

Peter W. Flint, „Introduction“ (s. 1-3). Některé články podávají dřívější přednášky, jiné byly vyžádány od autorů. Svazek je rozčleněn do dvou částí, které jsou stručně charakterizovány.

Část 1: The Scriptures, the Canon, and the Scrolls

James A. Sanders, „Canon as Dialogue“ (s. 7-26). Židé a křesťané se mají zabývat vzájemnými vztahy k Bibli. Intertextualita je patrná v Bibli i v spisech z kumránských jeskyň. Bible se má číst kriticky a s vírou.

Bruce K. Waltke, „How We Got the Hebrew Bible: The Text and Canon of the Old Testament“ (s. 27-59). Stať sleduje dějiny starozákonního textu a hodnotí zásady a výsledky textové kritiky, která ukazuje, že text Starého Zákona byl spolehlivě uchováván.

Eugene Ulrich, „The Bible in the Making: The Scriptures Found at Qumran“ (s. 51-66). Článek hodnotí biblické rukopisy z hlediska jejich významu pro překládání, přičemž zdůrazňuje další studium.

Craig A. Evans, „The Dead Sea Scrolls and the Canon of Scripture in the Time of Jesus“ (s. 67-79). Božské věštby se vyvíjely v svaté knihy, které byly uspořádány do trojčlenného kánonu: Zákon, proroci a žalmy přinášející svědectví o Ježíšovi.

Peter W. Flint, „Noncanonical Writings in the Dead Sea Scrolls: Apocrypha, Other Previously Known Writings, Pseudepigrapha,“ (s. 80-126). Stať nově definuje a třídí apokryfy a pseudepigrafy. V závěru je zařazena bibliografie (s. 121-123) a index oddílů z apokryfů a pseudepigrafů ve Svitcích (s. 124-126).

Část 2: Biblical Interpretation and the Dead Sea Scrolls

James C. VanderKam, „The Interpretation of Genesis in *1 Enoch*“ (s. 129-148). *Výklad Genese 6,1-14* je v kapitolách 6-11 *1. knihy Henochovy*, jejíž aramejské zlomky byly nalezeny ve 4. kumránské jeskyni.

Craig A. Evans, „Abraham in the Dead Sea Scrolls: A Man of Faith and Failure“ (s. 149-158). Nalezené texty zdůrazňují Abrahamovy ctnosti, zatímco jeho slabé stránky pomíjejí.

James E. Bowley, „Moses in the Dead Sea Scrolls: Living in the Shadow of God's Anointed“ (s. 159-181). Mojžíšovský Zákon, jeho výklad, Mojžíš v dějinách a v budoucnosti, Mojžíšovské spisy; tyto vztahy jsou vysvětleny a zhodnoceny.

James M. Scott, „Korah and Qumran“ (s. 182-202). Kórach je zmíněn v 4Q423. Izrael na cestě v poušti je vztahován k esejskému společenství.

Martin G. Abegg, „4QMMT, Paul and ‚Works of the Law‘“ (s. 203-216). Úkony Zákona v esejském textu umožňují lépe porozumět apoštolu Pavlovi.

Robert W. Wall, „The Intertextuality of Scripture: The Example of Rahab (James 2:25)“ (s. 217-236). Vztahy textů jsou závažné, jak patrně v *Jakubově listu 2,21-25*: Abraham a Rachab. „Víra a skutky“ podle Pavla a Jakuba jsou projednávány v dodatku (s. 233-236).

Na závěru svazku je zařazena výběrová bibliografie (s. 237-240) a rejstříky moderních autorů (s. 241-245) a starověké literatury (s. 246-266).

Příspěvky profesorů z univerzit na západě Kanady a Spojených států uvádějící do Bible a biblických výkladů ve Svitcích od Mrtvého moře ukazují, jak náročné je a bude studium těchto textů.

Eugene Ulrich, *The Dead Sea Scrolls and the Origins of the Bible, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans – Leiden: E. J. Brill 1999, xviii + 309 s.*

Eugene Ulrich, profesor na University of Notre Dame (Indiana, USA), připravil edice biblických rukopisů pro několik svazků řady „Discoveries in the Judean Desert“. Tuto zkušenost využil v četných studiích, které recenzovaný svazek shrnuje (původní publikace z let 1980-1998 jsou citovány na s. 290-291).

V předmluvě (s. ix-xiii) autor vysvětluje zaměření 14 kapitol, které jsou předloženy v dvou oddílech – první je věnován Svitkům a hebrejské Bibli, druhý Svitkům a původním biblickým překladům do řečtiny (Septuaginta) a latiny (Vetus Latina). Na konci svazku jsou zařazeny rejstříky moderních autorů (s. 292-297) a starověké literatury (s. 298-309).

První oddíl o hebrejské Bibli obsahuje kapitoly 1-8:

1. „The Community of Israel and the Composition of the Scriptures“ 1997 (s. 3-16). Autor sleduje postupné vytváření biblických knih, zvláště na kumránských rukopisech. Dříve byl hledán jen „originální text“.

2. „The Bible in the Making: The Scriptures at Qumran“ 1994 (s. 17-33). Autor se zaměřuje na postupná „vydání“ biblických knih vedoucí k samaritánskému, židovskému a křesťanskému souboru.

3. „Double Literary Editions of Biblical Narratives and Reflexions on Determining the Form to Be Translated“ 1988 (s. 34-50). Dvojí literární „vydání“ biblických vyprávění vede autora k úvaze, které má být přeloženo.

4. „The Canonical Process: Textual Criticism, and Later Stages in the Composition of the Bible“ 1992 (s. 51-78). Studie se zabývá různým užitím řeckého termínu *kánón*. Práce písařů vedla od různých „vydání“ posléze k textům, jež se staly součástí biblického souboru.

5. „Pluriformity in the Biblical Text, Text Groups, and Questions of Canon“ 1992 (s. 79-98). Teorie o dějinách textů jsou založeny na rozboření pravopisu a variantních čtení. Další výzkum skupin textů rozlišuje jejich typy přesněji.

6. „Multiple Literary Editions: Reflections Toward a Theory of the History of the Biblical Text“ 1998 (s. 99-120). Kumránské nálezy rozšířily znalost vývoje biblických textů v různých „vydáních“. Příklady jsou ukázány na fotografiích (s. 118-119).

7. „The Palaeo-Hebrew Biblical Manuscripts from Qumran Cave 4“ 1995 (s. 121-147). Ve studii jsou charakterizovány rukopisy ve starém hebrejském písmu – zlomky knih Tóry a *Jóba*. Byly uveřejněny v „Discoveries in the Judaean Desert 9“.

8. „Orthography and Text in 4QDan^a and 4QDan^b and in the Received Masoretic Text“ 1990 (s. 148-152). V pravopise je *Daniel^a* blízký masoretskému textu; oba zlomky knihy *Daniel* mají závažné varianty vůči masoretskému textu.

Druhý oddíl zabývající se starými řeckým a latinským překlady obsahuje kapitoly 9-14:

9. „The Septuagint Manuscripts from Qumran: A Reappraisal of their Value“ 1992 (s. 165-183). Varianty jsou zhodnoceny ve dvou z osmi rukopisů, 4QLXXLev^a a 4QLXXNum. Tyto rukopisy dosvědčují starý řecký překlad.

10. „Josephus' Biblical Text for the Books of Samuel“ 1989 (s. 184-201). V Josephových *Starožitnostech* byl použit řecký překlad blízký hebrejskému textu 4QSam^a.

11. „Origen's Old Testament Text: The Transmission History of the Septuagint to the Third Century C.E.“ 1988 (s. 202-223). Órigenés (asi 185-245) znal hebrejštinu asi jen částečně. Není jasné, zda v souboru biblických textů v šesti sloupcích (Hexaplá) byl hebrejský sloupec v hebrejském písmu či v transliteraci řeckými písmeny. Autor uvádí hypotézy o původu řeckého překladu ze 3. století př.n.l., obecně nazývaného Septuaginta, a sleduje jeho vývoj k Órigenově edici.

12. „The Relevance of the Dead Sea Scrolls for Hexaplaric Studies“ 1998 (s. 224-232). Zlomkovité hebrejské a řecké svitky z Judské pouště svědčí o různých „vydáních“ biblických knih. Tento materiál a jeho výzkum podstatně pomohou při studiu souboru Hexaplá.

13. „The Old Latin Translation of the LXX and the Hebrew Scrolls from Qumran“ 1980 (s. 233-274). Po úvodu jsou podrobně rozbírány varianty *Vetus Latina* a 4QSam^a pro 2 S 11-24 a 4QSam^c pro 2 S 14-15. Tato předběžná studie přivádí k starému řeckému překladu z doby kolem 200 př.n.l. Článek je doplněn bibliografií (s. 271-274).

14. „Characteristics and Limitations of the Old Latin Translation of the Septuagint“ 1985 (s. 275-289). Vztahy k předloze jsou následovány srovnáním řecké a latinské mluvnice, zvláště slovesného a jmenného systému.

Sborník předkládá náročné studie, které se zabývají závažnými obtížnými problémy. Ulrich posuzuje předchozí výzkum a navrhuje nová řešení; zdůrazňuje různorodost biblických rukopisů z kumránských jeskyň. Uvádí do metod textové a literární kritiky; jeho soubor lze doporučit těm, kdo se chtějí obeznámit s odborným přístupem k studiu biblických textů.

Joseph A. Fitzmyer, *The Dead Sea Scrolls and Christian Origins, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans 2000, xvii + 290 s.*

Tento soubor 12 kapitol je dílem jednoho autora. Znameníť odborník, jenž je nyní emeritním profesorem Katolické americké univerzity ve Washingtonu, sem zařadil již uveřejněné studie s jedinou výjimkou: kapitola 5 je uveřejněna poprvé (viz s. ix-x).

V předmluvě (s. vii-viii) Fitzmyer stručně zmiňuje své práce věnované během padesáti let Rukopisům od Mrtvého moře. V tomto svazku předkládá dříve uveřejněné články s malými změnami (data původního uveřejnění jsou uváděna u titulů článků).

1. „The Dead Sea Scrolls and Christian Origins: General Methodological Considerations“ 1998 (s. 1-16). Úvahy ukazují význam nově získané židovské literatury pro studium Nového Zákona a též upozorňují na rizika tohoto výzkumu.

2. „The Dead Sea Scrolls and Early Christianity“ 1995 (s. 17-40). Vztahy Rukopisů k prvotnímu křesťanství jsou sledovány na Janu Křtiteli, Ježíši Nazaretském a na různých spisech Nového Zákona, posléze na epistole *Hebrejcům* (tento český titul přesněji překládá a vyjadřuje řeckou předlohu než *Židům*), jejíž Melchisedek je nyní osvětlen textem z 11. kumránské jeskyně.

3. „The Aramaic ‚Son of God‘ Text from Qumran Cave 4 (4Q246)“ 1993+1994 (s. 41-61). Text, v němž je uveden „Syn Boží“ je otištěn, přeložen a opatřen poznámkami a komentářem.

4. „The Background of ‚Son of God‘ as a Title for Jesus“ 1995 (s. 63-72). Podklad titulu „Syn Boží“ je doložen v Starém Zákoně a v spise z kumránské jeskyně.

5. „Qumran Messianism“ (s. 73-110). Mesiáš je zmiňován v Starém Zákoně a v kumránských i jiných židovských spisech z té doby. Ježíš byl mesiášská postava prorockého typu.

6. „A Palestinian Jewish Collection of Beatitudes“ 1992 (s. 111-118). Soubor blahoslavenství v textu 4Q525 je podobný novozákonním souborům (*Mt 5, L 6*).

7. „Aramaic Evidence Affecting the Interpretation of Hōsanna in the New Testament“ 1987 (s. 119-129). Slovo aramejského původu vyjadřovalo aktivní pozdrav.

Kapitoly 8-12 se zabývají jinými náměty než počátky křesťanství:

8. „The Significance of the Qumran Tobit Texts for the Study of Tobit“ 1995+2000 (s. 131-158). Starozákonní apokryf *Tóbit – Tóbijáš* je na rukopisech z 4. kumránské jeskyně, čtyřech aramejských a jednom hebrejském. Původní jazyk byl patrně aramejský.

9. „The Qumran Texts of Tobit“ 1995 (s. 159-235). Tato kapitola je převzata z 19. svazku oficiální edice „Discoveries in the Judaean Desert“. Texty, aramejské 4Q196-199 a hebrejský 4Q2000, jsou vydány v souladu s pojetím edice, s anglickými překlady, poznámkami a komentáři.

10. „The Aramaic Levi Document“ 1999 (s. 237-248). Aramejské zlomky z 1. a 4. kumránské jeskyně jsou obdobné *Závěti Léviho* objevené roku 1896 v synagoze v Staré Káhiře v Egyptě. Aramejský jazyk zlomků patří ke „střední aramejštině“ ze staletí kolem počátku křesťanského letopočtu.

11. „The Qumran Community: Essene or Sadducean?“ 1995 (s. 249-260). Nově uveřejněný *Výběr úkonů Zákona* 4QMMT (4Q394-399) vyjadřuje rozdíly společenství esejského, nikoli saducejského, vůči farizeům.

12. „The Gathering In of the Teacher of the Community“ 1992 (s. 261-265). Dvě zprávy v *Damašském spisu* oznamují, že Učitel Jednoty byl „sebrán“, což znamená „zemřel“.

Svazek je opatřen rejstříky starověkých spisů (s. 267-278), moderních autorů (s. 279-285) a též vybraných předmětů (s. 286-290).

Sborník poskytuje příhodný přístup k důležitým studiím, jež byly dosud rozptýleny v různých knihách a časopisech. Lze očekávat, že Joseph A. Fitzmyer bude pokračovat v závažném výzkumu vztahů prvotního křesťanství a Rukopisů od Mrtvého moře, jež podávají cenné údaje o téměř současném židovství. A lze očekávat, že Fitzmyer připraví další vydání své užitečné bibliografie, jež vyšla naposledy roku 1990 (viz s. vii); nové vydání, jež předvede a zhodnotí činnost vyvolanou úplným přístupem k Rukopisům od Mrtvého moře, bude podstatným přínosem k studiu a výzkumu pramenů důležitých pro vývoj židovství i křesťanství.

James H. Charlesworth, *The Pesharim and Qumran History: Chaos or Consensus?*, with appendix by Lidija Novakovic, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans 2002, xiv + 171 s.

Podtitul tohoto svazku, „Chaos či souhlas?“, je zaměřen na vztahy náboženství a historických údajů a náznaků, které jsou sledovány do minulosti, do přítomnosti (doby sepsání textů) i do budoucnosti (k eschatologickému konci dnů).

James H. Charlesworth, profesor Teologického semináře v Princetonu (New Jersey, USA), je dobře znám a oceňován jako autor knih a článků o Rukopisech od Mrtvého moře a též jako vydavatel jejich edice s překlady. Cenné dodatky k tomuto svazku připravila Lidija Novakovicová, profesorka na Bethel College v St. Paul (Minnesota, USA).

Charlesworth vysvětluje účel tohoto svazku v předmluvě (s. ix-xi). V svazku 6B Princetonského projektu vydal pešery a příbuzné výklady z nálezů u Mrtvého moře. Nyní se zaměřuje na zmatek způsobený rozdílnými názory badatelů na metody, jak získat historické údaje z těchto textů. Text je doplněn 12 ilustracemi (seznam na s. xiv), které ukazují naleziště, zařízení pro přípravu rukopisů a rukopisy samotné.

Charlesworth nejprve uvádí (s. 1-16) do hermeneutiky pešerů a příbuzných spisů. Po tomto výkladu metody jsou spisy porovnávány s historickými údaji z jiných pramenů a hodnoceny (s. 17-118).

První část svazku je nadepsána „The Hermeneutics of the Pesharim“. Na začátku (1-3) jsou pešery představeny jako výkladové spisy Jednoty v období Druhého chrámu, ve Středomoří ovládaném Římany. Chaos byl podnícen studiem textů jako výkladů biblických, teprve později byl hodnocen jejich historický význam (s. 3-5). Kumránskou hermeneutiku lze charakterizovat jako splnění (s. 5-6). Její sociologie je určena studiem Bible, zvláště Tóry (s. 6-14). Vedla k napsání pešerů (s. 14-16).

Nadpis druhé části „The Pesharim and Qumran History: Chaos or Consensus?“ (s. 17-118) vyjadřuje dvojí pojetí: dějiny kumránské Jednoty podle pramenů archeologických a literárních, a historické zmínky v pešerech. Na začátku jsou předloženy prameny, různé kumránské spisy (s. 17-19) a přehled různorodých textů a údajů (s. 19-25).

Přehled kumránské historie (s. 25-59) je uspořádán podle pěti fází odpovídajících archeologickým obdobím:

(1) Ia (s. 27-44): Nové společenství vedl muž nazývaný hebrejskými písmeny *mwrh hšdq*. Charlesworth dává přednost překladu odpovídajícímu českému „Učitel Spravedlivý“ před „Učitel Spravedlnosti“. Jméno tohoto kněze není známo. Zemřel patrně před rokem 100 př.n.l. Jeho nepřáтели byli „Zlý kněz“ a „Muž lži“.

(2) Ib: Kumránská budova byla rozšířena, společenství se zvětšilo.

(3) Kumránské sídliště bylo opuštěno, asi od roku 40 př.n.l. (vpád Parthů) do roku 4 př.n.l. (zemřel Héródés).

(4) II (s. 52-58): Rozvoj Kumránu jako konzervativního esejského společenství. Zaniklo dobytím oblasti Římany roku 68 n.l.

(5) III: Po roce 68 n.l. žili v kumránské budově římští vojáci.

Tato rekonstrukce vyvrací některé nepodložené teorie (s. 59-62). V kumránském společenství žili muži bez žen (s. 62-66). Rekonstrukce

kumránských dějin je spolehlivější než historické zmínky v pramenech dříve známých (s. 66-67).

Další část (s. 67-77) je věnována vztahu pešerů a kumránských dějin. Hebrejský výraz *pšr* (pešer) byl převzat z aramejštiny – *pišrā*; znamená „výklad“, „vysvětlení“. Jen členové kumránského společenství, žijící na konci dnů, mohli pochopit zvěst prorockých knih. Metody hledání historických údajů v pešerech často užívají souběžná svědectví. Výklady následující biblické citáty ukazují k současnosti. Data pešerů (s. 77-80) lze určovat s ohledem na ústní podání. Jen některé svitky pešerů jsou původní rukopisy. Některé pešery jsou patrně z doby před koncem 1. století př.n.l.

Velmi podrobně jsou sledovány historické údaje a náznaky v rukopisech (s. 80-116). Charlesworth vysvětluje, jak lze úpravou edice textů postihnout charakteristické rysy 17 nalezených rukopisů. Nejprve jsou určeny náznaky týkající se palestinského židovství (s. 83-109): Autorita Učitele spravedlivého, kněze, jeho pronásledování, Zlý kněz a jeho pád, Muž lži, ukřižování Hledačů hladkosti, Alexandr Jannaeus, skupiny označené jmény izraelských kmenů. Z jiných oblastí (s. 109-116) jsou uvedeni Kitejci, tj. Římané a Démétrios, král v Damašku, jenž pronikl do Palestiny roku 88 př.n.l.

V závěru (s. 116-118) je tabulka uvádějící osoby a skupiny zmíněné v pešerech *Abakuka*, *Nahuma*, žalmu 37 a též v *Damašském spise*. Další tabulka uvádí přibližná data a události v letech 110-55 př.n.l. Pešery byly sepsány patrně v kumránské budově mezi léty 100-40 př.n.l.

Na konci svazku jsou rejstříky biblických textů (s. 161), Svitků od Mrtvého moře (s. 162-163), jiných starověkých spisů (s. 153-165) a moderních autorů (s. 166-169).

Lidija Novakovicová připravila dva dodatky uspořádané podle pořadí biblických knih:

„Index of Biblical Quotations in the Pesharim, Other Commentaries and Related Documents“ (s. 119-128). Uvedeny jsou biblické citáty v pešerech, komentářích a příbuzných spisech, a též v jiných textech od Mrtvého moře.

„Text-critical Variants in the Pesharim, Other Commentaries and Related Documents“ (s. 129-158). V prvním sloupci hebrejských slov jsou doklady z pešerů a příbuzných spisů, v druhém sloupci slova masoretského textu podle *Biblia Hebraica* vydané v Stuttgartu. Méně četná variantní čtení z jiných rukopisů od Mrtvého moře jsou uváděna v třetím hebrejském sloupci.

Bibliografie (s. 159-160) informuje o edicích biblických textů od Mrtvého moře.

Tyto dva dodatky mohou být velmi účelně používány pro přesné studium biblických rukopisů, neboť předkládají seznamy doložených pasáží

a veškerých variant, pravopisných i textových. Jako příklad lze uvést, že pro knihu *Abakuk* 1-2 je doloženo 65 variant. Seznamy variant usnadní jejich studium podle různých hledisek.

Charlesworth v této knize vysvětlil dřívější chaos v studiu biblických výkladů od Mrtvého moře a podstatně přispěl ke shodě, jež umožní užít tyto texty spolehlivěji pro dějiny biblické interpretace i pro dějiny pobiblického židovství a raného křesťanství. Přehled údajů, kritické připomínky k dřívějšímu výzkumu i podněty k dalšímu studiu jsou podány způsobem dobře přístupným širší veřejnosti. Odborníci ocení zdůvodněné výsledky a plodné podněty pro další práci na náročných textech.

Jodi Magness, *The Archaeology of Qumran and the Dead Sea Scrolls, (Studies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans 2002, xlvi + 238 s.*

Kniha o archeologii je zařazena do tohoto souboru religionistických recenzí, neboť jasně předkládá a hodnotí vztahy náboženství a archeologie, výzkum materiálů jiných než písemných. Jodi Magnessová je profesorkou University of North Carolina v Chapel Hill. Zúčastnila se mnoha vykopávek, zvláště v Izraeli. Kromě archeologických nálezů věnovala náležitou pozornost písemným pramenům s nimi souvisejícím.

Kniha má 10 kapitol. Na jejich konci jsou podrobné bibliografické poznámky. Knihu uzavírají rejstříky moderních autorů a současných osobností (s. 226-229), svitků, biblických i mimobiblických knih, historických osobností (s. 230-232), míst a místních jmen (s. 233-235), a všeobecných pojmů (s. 236-238). Ilustrace (1-66), fotografie nalezišť a nálezů, plány budov, z kumránské oblasti i jiných míst, jsou na začátku knihy (s. xi-xlvi).

1. „An Introduction to the Archaeology of Qumran“ (s. 1-18). V úvodní kapitole Jodi Magnessová představuje svou knihu jako přehled kumránské archeologie, nejčerstvější, avšak nikoli definitivní. Informuje o podstatě archeologie, o metodách vykopávek a o datování nálezů: pomocí radioaktivního uhlíku C14, mincí, nápisů, historických pramenů, keramiky. Vysvětluje příčiny protichůdných názorů o Kumránu.

2. „The Discovery of the Dead Sea Scrolls and the Exploration of Qumran“ (s. 19-31). Kapitola popisuje polohu a dřívější výzkumy počínaje rokem 1850. Místo pojmenované arabsky Qumrán lze ztotožnit s izraelským sídlištěm Sekaka (*Joz* 15,61). Svitky byly nalezeny v 11 kumránských jeskyních v letech 1947-1956.

3. „The Dead Sea Scrolls and the Community of Qumran“ (s. 32-46). Kapitola podává zevrubnou charakteristiku Rukopisů od Mrtvého moře. Starověké prameny, Flavius Josephus, Filón Alexandrijský, Plinius Starší, i archeologické nálezy dosvědčují esejskou totožnost kumránského spole-

čenství. Vztah jejich společenství a rukopisů je potvrzen nálezy totožné keramiky v budově a v jeskyních.

4. „The Buildings and Occupation Phases of Qumran“ (s. 47-72). Jodi Magnessová uvádí chronologii, kterou navrhl Roland de Vaux (období Ia, Ib, II, III), a reviduje ji: Ia neexistovalo; Ib: 100-31 př.n.l., zemětřesení, do asi 8 př.n.l.; II: 4 př.n.l. – 68 n.l. Jen málo členů společenství bydlilo v kumránské budově.

5. „What Do Pottery and Architecture Tell Us about Qumran?“ (s. 73-104). Keramika nalezená v kumránské oblasti byla patrně zčásti vyrobena na místě. Do válcovitých nádob byly ukládány potraviny, též rukopisné svitky. Srovnání kumránské budovy s vilami v Judsku ukazuje, že kumránská budova nebyla venkovskou vilou.

6. „Communal Meals, a Toilet, and Sacred Space at Qumran“ (s. 105-133). V kumránské budově byl též záchod; jeho používání bylo řízeno předpisy čistoty. Pro společná jídla jsou údaje v spisech i v archeologii; členové se na ně připravovali očištěnou ve vodní lázni.

7. „Miqva’ot at Qumran“ (s. 134-162). Očista a očištěná nádrže jsou doloženy v Bibli, v rabínském židovství, ve Svitcích od Mrtvého moře, i u esejců. Jsou též doloženy archeologickými výzkumy: nádrže z období Druhého chrámu – kolem počátku křesťanského letopočtu – jsou též u kumránské budovy.

8. „Women and the Cemetery at Qumran“ (s. 163-187). Podle Flavia Josepha a části kumránských svitků žily ženy v některých esejských skupinách. Na velkém hřbitově blízko kumránské budovy byli pohřbeni hlavně muži, jen v málo hrobech byly nalezeny kosti žen. Z obou povstání se dochovaly pozůstatky mužů, žen a dětí, v Masadě a v jeskyních v Judské poušti. Hroby i nalezené předměty dosvědčují, že v kumránském společenství žili jen dospělí muži.

9. „The Temple Tax, Clothing, and the Anti-Hellenizing Attitude of the Sectarrians“ (s. 188-209). V kumránské oblasti bylo nalezeno 1231 mincí, z toho 561 stříbrných tetradrachem města Tyru. Tyto mince byly používány na dávky půl šekelu Jeruzalémskému chrámu. Esejci nosili bílé lněné oděvy, napodobující kněžské. Na rozdíl od mnoha současných Židů, kteří napodobovali řecké vzory, se esejci šatili a jedli skromně. Jejich ústředním jazykem byla hebrejščina, nikoliv aramejščina většiny současných Židů.

10. „The Settlements at Ein Feshkha and Ein el-Ghuweir“ . V dvou malých sídlišťích jižně od Kumránu bydlili Židé, avšak nejsou jasné důkazy, že patřili k esejskému společenství.

Jodi Magnessová předložila výsledky a důsledky archeologických výzkumů způsobem srozumitelným pro širší veřejnost a spolehlivým pro odborníky. Přispěla závěry i náměty k řešení závažných problémů při studiu esejského společenství a ukázala cesty k dalšímu hodnocení kumránských

nálezů. Její kniha uvádí do metod archeologie; lze ji doporučit těm, kdo se hodlají zabývat nálezy u Mrtvého moře i jinými objevy.

Z druhé ediční řady, zabývající se přednostně náboženstvím a nadepsané „Eerdmans Commentaries on the Dead Sea Scrolls“, je prozatím k dispozici jediný, 6. svazek. Na jeho začátku je seznam všech 16 svazků edice, jež mají být vydány. V svazcích mají být uveřejněny překlady, kritické poznámky a podrobné komentáře. Mají být přístupné širší veřejnosti a studentům a předkládat spolehlivý základ pro studium Nového Zákona a rabínského židovství.

James R. Davila, *Liturgical Works, (Eerdmans Commentaries on the Dead Sea Scrolls 6), Grand Rapids – Cambridge: W. B. Eerdmans 2000, xi + 338 s.*

Davila obdržel hodnost magistra na University of California, Los Angeles. Pak studoval na Harvardově universitě (Cambridge, Massachusetts), kde mu Frank Moore Cross umožnil přístup k zlomkovitým rukopisům *Genese* ze 4. kumránské jeskyně. Davila je použil pro doktorskou disertaci (1988) a pro vydání v řadě „Discoveries in the Judaean Desert“ (12, 1994). Nyní působí ve Skotsku, na University of St. Andrews.

V úvodu (s. 1-14) je zhodnocena důležitost liturgických textů pro náboženský život, zvláště pro obřady, smlouvu a čistotu. Liturgické tradice v kumránských textech jsou představeny za oddílem o obřadním sledu v starém Izraeli a před oddílem o pozdější židovské liturgii.

„Festival Prayers (1Q34 ... 4Q307-509 + 4Q505)“ (s. 15-40). Sváteční modlitby se řídí podle biblických směrnic. Modlitby: na Nový rok; na Den smíření; na Den ovocných prvotin. Některé jen ve zlomcích zachované modlitby nelze s jistotou určit.

„4QBerakhot (4Q286-290, 4Q280?)“ (s. 41-82). Básně v rytmičké próze byly patrně zpěvně recitovány skupinami. Obsahují většinou žehnání, ale též kletby vůči Belialovi a jeho služebníkům. Některé básně zmiňují nebe, anděly, stvoření.

„Songs of the Sabbath Sacrifice (4Q400-407, 11Q17, Mas1K),“ (s. 83-167). Písně sobotní oběti byly uveřejněny v originální hebrejštině v řadě „Discoveries in the Judaean Desert,“ (11 a 23, 1998); [recenze: *Communio Viatorum* 44, 2002, 93-97]. Písně I-XIII byly určeny pro soboty v 1. čtvrtletí roku. Líčí anděly a jejich vítězný boj v nebi. Líčí též nebeský chrám, trůny a obřady.

„Times for Praising God (4Q409),“ (s. 168-171). Doby pro oslavu Boha.

„Grace after Meals (4Q434a)“ (s. 172-176). Díky po jídle.

„A Lamentation (4Q501)“ (s. 177-180). Nářek.

„A Wedding Ceremony? (4Q502),, (s. 181-207). Svatební obřad? Jen některé z velmi početných zlomků jsou spolehlivě čitelné. Zmiňují potomstvo; vyjadřují štěstí a díky Bohu.

„Daily Prayers (4Q503),, (s. 208-238). Denní modlitby, ranní a večerní, jsou určeny pro číslované dny v měsíci.

„The Words of the Luminaries (4Q504, 4Q506)“ (s. 239-266). „Slova světel“ jsou modlitby pro sedm dní v týdnu, konče sobotou. Sledují dějiny od Adama až po návrat ze zajetí.

„Purification Liturgies (4Q512, 4Q414)“ (s. 267-295). Očistné liturgie: texty, jež mají být přednášeny při očistných obřadech. Rukopisy též obsahují instrukce pro úkony odstraňující nečistotu styku s mrtvolou a pro přípravu na oběť zápalnou.

Pečlivé zdůvodňování výkladů přeložených textů je patrné z obsáhlých rejstříků: moderních autorů (s. 296-297), odkazů ke Starému a Novému Zákonu (s. 298-312), k Svitkům od Mrtvého moře (s. 313-331) a k jiným starověkým spisům (s. 332-338).

Překlady textů jsou opatřeny úvody, jež informují obecně o textu, o jeho obsahu, o rukopisech, o literárním druhu a struktuře, též s ohledem na poetické části v některých textech, o funkci textu v životě společenství, v němž byl text vytvořen – esejském či obecně židovském –, a o literárním kontextu. V bibliografiích jsou uvedeny edice, překlady a studie. Anglické překlady přesně tlumočí obsah i formu hebrejských originálů. V poznámkách jsou varianty textů a vysvětlivky obtížných slov a vazeb. Komentáře vykládají texty velmi podrobně, řádku za řádkou. Náležitá péče je věnována poukazům na obdobné výroky v biblických a kumránských textech.

Davila často uvádí výklady a názory v předešlých publikacích. Někde vyjadřuje svůj souhlas a podporuje dřívější mínění dalšími postřehy. V mnoha případech věcně kritizuje předešlé pojetí a uvádí přesvědčivé důvody pro pojetí nové. Upozorňuje na problémy, jež budou vyžadovat další prameny a další řešení. Davilovy úvahy tak přispívají k dalšímu výzkumu obtížných míst i návrhů na souhrnné výsledky.

V této sérii komentářů nejsou uveřejňovány hebrejské a aramejské originály rukopisů. V Davilově svazku jsou údaje o dosavadních edicích. Je možno zde připomenout, že oficiální oxfordská edice, „Discoveries in the Judaean Desert“, se již dokončuje. Všechny mimobiblické kumránské texty jsou nyní pohodlně přístupné v dvou svazcích, které připravili Florentino García Martínez a Eibert J. C. Tigchelaar, *The Dead Sea Scrolls: Study Edition* (Leiden: E. J. Brill 1997-1998).

Davilův komentář k liturgickým spisům znamenitě přibližuje tento soubor veřejnosti i odborníkům. Lze očekávat, že další svazky této série komentářů budou následovat jeho příklad.